

زاراوی خواناسی له هوټنراوی مهولهوی دا

صدیق صفی زاده

سندرچاوهی سوځیه تی و خواناسی بنج و بناوانی کونی هه یه و ههر له میژوه هه ندی هوزان و زانا بوون که زاراوی خواناسیان له نووسراوه کان و قسه کاتبان دا به کار بردووه و مه بهستی تهوان تهوه بووه که دهست له جیهان و خوځشی به کانی به ردهن و واز له که رهسته و نه بووژهنی و بووم په رهستی بینن و رووکه نه بژونی و خواپه رستی چونکه لایان و ابووه تهوهی که په یوه ندی به جیهانه وه په هه مووی له ناو ته چنی و بایی و نرخیکیان نیه و ئیدی مرؤ نابی خوئی پی به ندی تهو شتانه بکا و له ئامانجی بنه زه تی به دی هینان خوئی دوور خاته وه.

به لام بیرو بزوای خواناسی که ته مرؤ باوه له گه لی تهوهی که له دهوری کون و ابووه توفیری هه یه، چونکه پایه ئی سوځیه تی و خواناسی له سه ده کانی دواپی دا ره نگ و بونی ئایینی به خوئی گرتووه و له راسته قینه دا بنه زه تی خواناسی و سوځیه تی به دهستی زانایانی ئیسلامی یه وه دا زبژراوه و تیکو شراوه که به پیی ئایه ته کانی قورئان و فه رمایشه کانی پیغه مبه ری گه وری ئیسلام دروودی خوای له سه ری بیژازینه وه و رهنگی ئایینی پی بدن و ههر کام له مه بهسته کانی خواناسی به قورئان په یوه ند بدن.

تهوه ش روون و ئاشکرایه که ئایینی ئیسلام له باری ئاکار و خووخدهی جوانی کومه لایه تی یه وه له ته وای ئایینه کانی تر دروست تر و بهر تره، وه ته وای به ره ی مرؤ به چاو ټک ته بیننی و توانیویه به شیکگی گرننگ له خواناسی و بیرو زای سوځیانه له گه ل ده ستووری خو یا هه لسه نگینی و شک و گومانیک له وه دا نیه که بیرو زای خواناسان له چاوی ئاکار و مه بهستی کومه لایه تی دا کاری تیان کردووه بویه به شیکگی زوری و یژه ی

گهلانی جیهان بریتی به له ههستی نازکی خواناسی.

ئه گهر ئه بینین که خاوه نی ریبازگه کان شوینه وار یکی جوانیان وه کوو کلیساو مزگهوت بهدی هیناوه و له رازانه وهی داگه لی هونه ریان تیدا به کار بردووه دیاره کورتز میان له ری و رچهی خواناسی وه رگرتووه.

خواناسان پایه ی برایتی و ناشتی و ژیانی خوش به خه لک پیشان ئه دهن و ئه وان له شه ژو شوژو به ربه ره کانی دوور ئه خه نه وه و ری ی به کیه تی و به کزه نگگی به خه لک راته گه ینن و خه لک به ره ورئی خوای تا قو ته نیا بانگ ئه که ن تاریشه ی بت په رهستی هه لکه نن و داری به کتا په رستی بنیون و له جئی سامان و دارایی، بژونی و خواناسی پاشه کهوت که ن.

جاگه لی له هونراوه کانمان له سه رری و رچهی خواناسی هونراویان هونیوه ته وه و له م مهیدانه دا کهوتوونه ته خوشخوانی و نهواخوانی و به کئی له وه هونراوه که له م مهیدانه دا په لی داوه شان دووه و بیریکی به رزی دهر بژیوه مهوله وی نه مره.

مهوله وی به زمانی هه مووی نه ته وه کان قسه ی کردووه و قسه کانی ئه وه کوو: هومر و شکسپیر تازه یی هه یه و نووسراوه کان و نامیلکه کانی به تایبهت: عه قیده ی مهرزیه و فهزیله ی به نووسراوه پیروزه کانی ئیسلامی دیته ژمارو له م نووسراوانه داگه لی مه بهستی خواناسی به کار بردووه.

مهوله وی نزیکه ی ههفتا ونۆ سال ژیاوه و له م ماوه داگه لی شوینی کوردستان دی به دی و شار به شار گه زاوه و گه لی شتی بینیه و له گه ل زوربه ی زانایانی ههره به رزی کوردا کو بووه ته وه و گه لی مه بهستی جوانی لیان وه رگرتووه که هه مووی ئه وانیه له نووسراوه کانی دا هیناوه.

رهنگه ناوبانگی مهوله وی پتر به هوی پارچه هه لبهسته کانی به وه بی بویه به به کئی له ئه ستیره ههره گه شه کانی ئاسمانی و ئزه ی کورده واری دیته ژمار. مهوله وی به پی ی ئه و به لگانه ی که له دهست دایه له سالی ۱۲۲۱ ی کوچی له دی ی باقشلاخی سه رشاته له

ناوچه‌ی تاوه گوزا له دایک بووه و هەر له سەردەمی مندالی یهوه له لای باوکی قورئانی پیرۆزی خویندوو و پاشان به پئی ری و زهوشتی فهقیکنی کوردستان بۆ خویندن گه‌لی شوینی کوردستان گه‌زاوه و ماوه‌یک له پاوه و لهۆن و چۆزو دشه بووه و ئەوسا چوو ته سنه و له‌ویوه رویشتوو ته بانه و له پاشا به‌رهو سلیمانی کهوتوو ته ری و سەریکیشی داوه له قه‌لای جوانرۆ و سەرئەنجام له لای مه‌لا عەبدوژ زەحمانی نۆدشه‌یی به خویندنه‌کی کۆتایی هیناوه و ودمی مه‌لایه‌تی لی وه‌رگرتوو و گه‌زاوه تهوه سەرشاته و له ویدا دامه‌زراوه.

له پاش ماوه‌یک هه‌وای خه‌رقه‌پۆشی کهوتوو ته سەری و سۆزی رایه‌لی شیخ وه‌سمانی ته‌ویله‌یی رایکیشاوه بۆلای خۆی و بووه ته په‌پوله‌ی په‌زوبال سووتاوی ده‌وری ئەوو ئەوسا په‌لی خه‌لیفه‌یه‌تی لی وه‌رگرتوو و ئیتر پاشماوه‌ی ژبانی به‌وانه و تنه‌وه و ریئوینی خه‌لک و په‌رتووک‌دانان و کشت و کال بردوو ته سەر تاله‌ سالی ۱۳۰۰ی کۆچی له سەرشاته‌دا کۆچی دوایی کردوو و له ویدا نیژراوه.

مه‌وله‌وی پله‌و پایه‌یککی به‌ری له زانسته‌کانی سەردەمی خۆی دا بووه به‌ تاییه‌ت له ری و رچه‌ی خواناسی دا بی‌وینه‌ بووه و له‌م باره‌شه‌وه سی‌ په‌زاوی به‌ ناوی فه‌زیله‌و فه‌وائح و عه‌قیده‌ی مه‌رزیه به‌ هۆنراو هه‌یه‌ که‌یه که‌میان به‌ عه‌ره‌بی و دووه‌میان به‌ فارسی و سی‌یه‌میان به‌ کوردی‌یه.

بی‌گومان مه‌وله‌وی له‌ درێژایی ته‌مه‌نیا له‌ گه‌ل زانایان و نووسه‌ران و پیتولان و خواناسان دا گه‌لی هه‌لس و که‌وتی بووه و گه‌لی شوین و مه‌لنه‌ند گه‌زاوه و له هه‌ر خه‌رماتیکی تویشوو ییکی کۆ کردوو ته‌وه تا گه‌یشتوو ته پله‌و پایه‌یککی به‌ری به‌ جۆری که‌ له ناو وێژه‌وانان و بوژانی کوردا که‌متر که‌سیک وه‌ کوو مه‌وله‌وی ته‌بیرنی که‌ ریبازی خواناسی به‌ زمانی شیرین و ساده‌شی کردیته‌وه.

به‌رتری و جوانی هۆنراوه‌کانی مه‌وله‌وی له‌وه‌دایه‌ که‌ هه‌مووی سه‌باره‌ت به‌ری و رچه‌ی خواناسی‌یه و خواناسان به‌ مه‌ی‌خۆر و پیری خه‌رابات ناو ته‌با و کرده‌وه‌ی ئەوان

به مهی و باده و نهوای دهف و چهنگک نه چوینتی و ریئی ریژه وان واته: نارام بوون و ددان به جهرگی خوډا نان و بهردار بوون و خوډ به دهسته وه ددان و پشت بهستن به خواو چاو تیری به دروشم و نیشانهی خواناسی دانه نی و گلکوی هه میشه یی خوئی له نیوان دلی خواناسان و پیوانی خوا دانه نی و لای وایه که مرۆ به خوار دنه وهی مهی له مه یخانه دا نه گاته پله و پایهی بهرزی خواناسی، وه کوو له م پارچه هه لبهسته دا نه وه مان بو روون نه کاته وه و نه لی:

صه دای های هیلال روزه دارانه	مانگک دلتهنگی باده خوارانه
کوورهی تهراویح صوفیان گهرمه	صه دای چهنگک و دهف رهندان وه نه رمه
مزگیان مهعمور وازن دهروازان	زاهدان وه ذکر ویشان مهنازان
مه یخانه ویران ده رگا نه بهسته	مهستان جام صاف مهیشان به دهسته
هاوارمه مانگم لی نادیاره	نه ژیر په ردهی تاردا پیواره
یهک سیاهه ورئی رووش گرتهن وه تم	برج نه و برجمه نمه گنوم وه چه م
ساقی سا جه قین په رهیزگاران	پیالته پز که جه مهی چون جاران
تو به یو پیالتهی مهست دوو دیدت	بنمانه هیلال نه برۆی خه میدت
نگا ده و نه ناز وه یاران هدا	برژیژه وه دم مهی خوارانه دا
موریدو صوفی خه رقهی رییاپوش	من و دامنه ی پاک پیر مهی فروش
هه رکه س چهنی دوس ویمان نه مه حشر	وه صه د ناره زوو سه ر بارین نه و بهر
بزانین کیمان راگه گوم که ردین	کیمان مایه پوچ کیمان سوود به ردین

بنه زه تی خواناسی له سه ر خوا په رستی و بزوا به خوا ی تاق و ته نیا و دل مراندن و دل خاوین کردنه وه و چاو تیری و خو شه ویستی و نهوین دانراوه. مه رایب و کلکه سووته و خو په رستی له چاوی خواناسانه وه نه بیته هوی نه وهی مرۆ نه توانی به راسته قینه بگا و جانوه که سهی که نه بیته ریژه و نه بی له م ریگه وه و بزوا و کراسی خو په رستی بدرئی و

خۆی بناسی و کاتی که خۆی ناسی خواش ئەناسی و بەمرازی دلی ئەگا. وه کوو له م چەند
هۆنراوانەدا ئەلی:

ساقی باک نیەن جە سەردی دەی دەی	ههوا وهش که رهن نه شهی نو شای مهی
ئاخر سەرمەشقەن پەری مهی خواران	واردەو و یەردەو یاردەو باران
چون نه دل شۆی مەزەه مهی داران	بدیه چون وه تۆی لۆنگی مەویاران
زوانه کهی سۆز، دەسه کهی نالە	بکیانۆ، ریزۆ ره حمەت پیالە
ره حمەت وه رووی خاک رستگاران دا	پیالە وه دەم ئیتظاران دا
دیرەن با ئیمە یچ نهی گوزەرە وه	جامی وه دەس نیم دەس وه سەرەوه

یە کتاپەرستی له گەل گیانی مەولەوی دا هەوینی گرتوو و خواپەرستی زنجیرە ی بیرو
بروای ئەوه و ئەمانە له ناو هۆنراوه کانی دا ئەبیرئ و بە بی شک مەبەستی مەولەوی له
خوای ناسی هەر ئەوه یە که له قورئان دا هاتوو که خەلک بۆ پەرستنی خوا بانگ ئەکا، ئەو
خوایە ی که جیهانی له نه بوون بەرەو بوون هیناوه. ئەو گەوهەر یکی بی وینە و یە کتا دانا و
توانایە، بۆیه تەواوی ره گ و پیستی مرۆ نالە ی یا دۆس یا دۆسی لیوه دی و ئەو یاد ئەکا
وه کوو ئەلی:

هوققە ی خەزینە ی تەجلای ذاتی	مه کتوب تەفسیر شانی و صفاتی
مهوج مەدۆ ظوهور نور حەق تیدا	هەر ره گ مەشەلی مەویەرۆ پيدا
هەر ئیعظام عوضوی ئیثبات ذکرەین	هەر عوضوم نه عین رابطە ی فکرەین
تەمامی بەدەن مەغزو ره گ و پۆس	لێشان بەرز بیەن زایەلە ی یا دۆس
وجوودم یە کسەر هالی جە غەیرەن	تەنیا عە کس یار تیدا نه سەیرەن
هەستی و نیستی وه بی توفیرەن	نە یچی هەر طەرز ی یا هەر دلگیرەن
لیدەر تا جەم بۆ پەشوی هۆشم	نالە ی حەزینت بە یۆ نه گۆشم
تەئیرش چون سیم تاونۆمە وه	وه ئەصل مەطلب یاو نۆمە وه

له چاوی مهولهوی یه وه خوای گه وره پیوستی به به لگه و ده ستاویز نیه و به لگه
هینانه وه بو ته وه یه که مرۆ شتیکی نادیا ری بو ده رکه وی. خوای مه زن به دی هینه ری
له ش و گیان و زه وی و ئاسمانه و ئه و خو ی شایلیته ی تیشکی بوونی دلدارانه و چرای
رووناکی جیهانه و هۆی دۆزینه وه ی هه موو شتیکی نادیا ره و هه رچی هه یه و نیه له م
جیهانه دا له ژیر دهستی ته ودا به که واته هه موو ئه بی هه ر ریژه وی ته و بین و ته و به رستین
وه کوو ئه لی:

ئا ئار موو حیه له بو لای چشتی دوور	ئیس تدلال جیهه ت مه جهووله ضه روور
حق بیژه که ی بو مه جهوول و مه فقوود	تعالی عنه، واجب الوجود
ده لیل بو له سه ر بوونی که ون و که ون	له سه ر ته و ده لیل بینهما بون
عه قیده جگئی و ده لیل جگئی به	ده لیلی فه قیر داری نه پی به
گۆی مه که له که س هه ر به م مه عنا به	باوه ژت بوئی خودا خودئا به
یانی و جوودی لذاته ی به	بوو گه و هه س ده وی و موو جیدی نی به
مه قصوود و مه وجود به حق هه ر ته وه	بی مو عین ته نیای مو طلق هه ر ته وه
بی شه ریک و مثل، بی شبهه و نه ظیر	بو مو طیع به شیر، بو عاصی نه ذیر

له چاوی مهولهوی یه وه ته م جیهانه بو مرۆ وه کوو کاروانسه رایه و یه کیکی تی دی و
یه کیکی لی ده ر ته چی و له پاشا له رۆژی په سلان دا هه موو زیندوو ته بنه وه و دیسان گیان
ته چینه له شیان و هه ر به و له شه خاکی یه وه بو لی پرسینه وه ئاماده ته بن وه کوو ئه لی:

نه ر نه مووری یه وم یاد رَم تَفْصُلُهَا، فَمِنْهَا الْمَعَاد

مو راد له مه عاد رۆحانی یه به به لْ مو راد مه عاد جسمانی یه به

ئیجادی نه جزای نه صلی یه ی نه جسم دوو یاره بَعْدُ الْإِنْفَانِ وَالْإِعْدَام

وانه ی خو اناسی ته بی له په ژتو وکی به دی هینان بخویننه وه و له شویننه واری سروشت و

جیهان ورد بنه وه و له نیشانه کانی بیر که نه وه و له م هه موو نه خش و نیگاره که له سه ر

دهرکی کۆشکی جیهان دا نووسراوه پەند وەرگرن، چونکه ئەم جیهانی خوۆشی و ناخوۆشی له ژمار بەدەرن و هەمووی ئەمانە نیشانە کانی خوان، وە کوو ئەلی:

ئەر بۆی له لای هەر کەس حالی یە ئەم کائاتی ئیستقبالی یە
 غەیرە مونتەهین خارجن له عەد لا تَنْتَهی فی الوجود للعد
 پەس هەرگا خالق جەمعی ئەشیان عالم بی پیمان بەرله و جوودیان
 لەم تەحریری تو لازم تیتەوه صوورەتی علمی ئەبزیتهوه

مەولەوی له هۆنراوه کانی داگه لی زاراوی خواناسی بە کار هیناوه که له ناو ئەوانەدا ئەتوانین لەم زاراوانە ناو بیهین: باوش بە واتای رازو نهنی، ئاوینه بە واتای دلی مروی پاریزگار، باده بە واتای ئەوین و یادی خوا، باران بە واتای پیت و پیزی خوایی، بازار بە واتای تیشکی خوایی، بت بە واتای دلدارو دلخواز، بتخانه بە واتای نوینگه ی خوا، دەریا بە واتای بەخشش، پیر بە واتای یارو یاوەر، پیری مەبخانە بە واتای رینماو ریهەر، پەیک بە واتای سروش و نوینهری خوا، جام بە واتای دلی خواناس، جامی مە ی بە واتای دلی شیخه که پزه له باده ی زانیاری، خاچ بە واتای سروشت و جیهان، خەرقة بە واتای ئەو جل و بەرگه دزاوه یه که دەرویشه کان و ریزه وه کان ئەیکه نه بهریان، هەتاو بە واتای تیشکی خوایی، داو بە واتای جیهان، مە یگنیر بە واتای خوای مەزن، ریزه وه بە واتای ئەو که سه یه که لەرئی خواوه ئەزوا، ناله به واتای رازو نیاز، وه دەیان زاراوی خواناسی بە کار بردوووه که هەر کام پیوستی به لیکولینه وه توژینه وه شی کردنه وه هه یه. ئەمەش پارچه هه لبه ستیکی تری مەولەوی که له وه داگه لی زاراوی خواناسی به کار بردوووه وه کوو ئەلی:

هەر ئەو دەورەن چەرخ تا ئاوه ردو بەرد دەس ئەو دەس نگین تا خاتەم ئاوه رد
 دا بەزم خەسره و شیرین وه هەم دا جام داوه سەر جەم، جەم وه سەر جەم دا
 شۆرەت نامە ی نام حاتەمش کەرد ظه ی کەردوه کاسه کهل کاسه ی که لله ی که ی

ساقی گهرد ئارد یاران هامفهرد مه دام نه دهماخ ئاسیای چه پگهرد
 صهدای ئاساوچی مه یۆ په یاپه ی ئاساو خالیهن نه و به تن ساده ی
 هر کاتی زانای چه رخی و هر ده وه چون یاران دانه ی ئیمه یچ هه زده وه
 نه هر سه رده شتی کشتی کریا بۆ وه جۆی چه مه ی چه م ئاو نه دریا بۆ
 نه یوا بۆ خاس دانه ش به و ئاوه لایق نین به ردیش به و ئاسیاوه
 فیدات بوون ئامان ساهورکه ر بابهی وه سه رکشتم دا په ی په ی جه و جۆی مه ی
 ئه ر صه د کشته که م ئاخه ر کارشه ن هه فته که ی ئاخه ر نه و وه هارشه ن
 به لام به ل ته ل ته ل که شتیه که رۆ نه ی ئاخه ر وه دانای و هرۆ
 چه یفه ن تۆ میراو سه رجۆی باده بی وه هر که س وه قه د که فاف داده بی
 من کشتم روو زه رد هامفهرد دانش بۆ دانه م رووسیای هام ده ردانش بۆ

واته: چه رخ هه ر ئه چه ر خه یه که به چه ندین جۆر گۆزا و چه ند رۆزگار به سه ریا تی
 په زی و نگینی پیغه مبه ر ده ست به ده ست له ناو پیغه مبه رانا گه یه ده ستی پیغه مبه ری
 گه وه ی ئیسلام که دواین پیغه مبه ری خواجه و ئه م چه ر خه به زمی خه سه ره و شیرینی
 دابه یه کا و جامی دا به سه ر چه م دا و چه میشی دابه سه ر خه لکا و به جاری هه موویانی
 ته فروتوونا کرد. ئه م چه ر خه هه ر ئه و چه ر خه یه که ناوبانگی ماته می پیچایه وه و کاسه ی
 سه ری که ی خه سه ره وی کرده کاسه که ل. ده سا ئه ی مه یگه ر ئه م چه ر خه وه کوو ئاش
 ئه سووژیته وه و یاران و هاوه لانی وه کوو دانه و یله هازی و تۆزی ئه وانی دابه لووتمانا،
 جا هه ر ئه وه نده ت زانی که ئه و ئاشه دیسان سووژایه وه و ئیمه شی کرده ئاش هاریمان،
 ئه وه ش ئه بی بزانی که له هه ر ده شت و ده ریکا هه ر کشت و کالیک کرابی، ئه گه ر به
 جۆگه ی باده ی ئه وین و خو شه ویستی ئاونه درایی، وه دانه کانی به و ئاوه یئرا و نه بوو بی
 ئه وه به که لکی ئه و ناییت که بگریت به گه زووی ئه و ئاشه دا. ده سا وه ره جۆگه ی شه رابی
 هه لکه با په یتا په یتا له سه ر کشت و کانی من دا بی و له تاوی خو شه ویستی تیراوی.